

ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ХОДИМЛАРИНИНГ ИЖТИМОЙ-ҲУҚУҚИЙ ҲИМОЯСИ ЮЗАСИДАН АЙРИМ ФИКР ВА ТУШУНЧАЛАР

Раджапова Лола Нуриддиновна

Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси Жиноят-процессуал ҳуқуқи кафедраси катта ўқитувчиси

Қодиров Умиджон Абдимуратович

Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси Магистратураси бошлиғининг ўринбосари, юридик фанлари номзоди, доцент
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8166536>

ARTICLE INFO

Received: 10th July 2023

Accepted: 15th July 2023

Online: 19th July 2023

KEY WORDS

Ички ишлар органлари, ходимлар, ҳуқуқий ҳимоя, ижтимоий ҳимоя, ҳимояланиш, рағбатлантириш.

ABSTRACT

Мазкур мақолада ҳуқуқий, ижтимоий ҳимоя ҳақидаги тушунчалар ёритилган. Шу билан бирга, ички ишлар органлари ходимларнинг ҳуқуқий, ижтимоий ҳимояси таҳлил қилинган. Бундан ташқари, ички ишлар органлари ходимларининг ижтимоий ҳимояси тушунчасига таъриф берилган.

Мамлакатимизда давлат-ҳуқуқий ва ижтимоий-иқтисодий ислохотларнинг амалга оширилиши қонун устуворлигини янада мустаҳкамлаш, шахс хавфсизлигини таъминлаш, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, қонунийлик, қонунчилик ва ижтимоий адолат тамойилларига қатъий риоя этишни назарда тутди. Бироқ, амалиёт шуни кўрсатадики, қонун устуворлигининг мақсад ва тамойиллари ҳали ҳаётга айлангани йўқ. Замонавий даврда мамлакатдаги криминоген вазиятнинг ривожланиши ушбу салбий ҳодисага қарши курашнинг эски услуб ва шакллари зудлик билан қайта кўриб чиқишни тақозо этади. Ҳуқуқни муҳофаза қилиш ва уни таъминловчи ходимларни ижтимоий-ҳуқуқий ҳимоя қилиш соҳасидаги мавжуд вазиятни ҳал қилишда янги ёндашувларни излаш зарур¹.

Ҳуқуқшунос олимлар орасида кафолатлар ўз мазмуни ва ҳаракат характерида кўра умумий ва махсус (ҳуқуқий) га бўлиниши мумкин, деган фикр кенг тарқалган. Умумий кафолатлар ҳуқуқ ва мажбуриятларни амалга ошириш имкониятини таъминлайдиган маълум иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ва мафкуравий шартлар сифатида намоён бўлди. Махсус (ҳуқуқий) кафолатлар деганда ҳуқуқ ва мажбуриятларни амалга ошириш ва ҳимоя қилишнинг муайян тартибини ҳуқуқий воситалар билан белгиловчи ҳуқуқий нормалар тушуниланган.

¹ Қаранг: Зубов И.Н, Сергун П.П. Государственная служба в органах внутренних дел Российской Федерации: теория и практика. М., 1999 г., с. 79.; Научные основы организационно-правовой работы с кадрами ОВД. СПб., 1994, с. 50

Бизнинг фикримизча, бу турдаги кафолатлар мавжуд бўлиб қолмоқда ва уларни эътиборсиз қолдирмаслик керак. Айти пайтда, замонавий шароитда умумий кафолатлар баъзи ўзгаришларга дучор бўлмоқда. Бу давлатнинг аввалги ўта мафкуравийликдан воз кечиши, унинг иқтисодий соҳадаги роли ва функцияларининг тубдан ўзгариб бораётгани билан боғлиқ.

Ҳуқуқий кафолатларнинг белгиланиши биз томонидан ички ишлар органлари ходимлари ва бутун жамият учун уларнинг ҳуқуқий мақомининг муваффақиятли ва қонуний амалга оширилишини таъминлайдиган мақбул шарт-шароитларни яратишда тақдим этилади. Ушбу гуруҳга қуйидаги кафолат турлари киради:

а) ички ишлар органлари ходимларининг мажбуриятлари ва ҳуқуқлари чегараларини белгиловчи кафолатлар ва уларнинг аниқланиши;

б) кафолат вазифасини бажарувчи ва айти пайтда ваколатларнинг вужудга келиши учун асос бўлган юридик фактлар;

в) ички ишлар органлари ходимларининг мажбуриятлари ва ҳуқуқларини амалга оширишнинг процессуал шакли;

д) ички ишлар органлари ходимларининг ҳуқуқий маданияти уларнинг ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимоясини амалга ошириш кафолати сифатида. Келинг, кафолатларнинг танланган кичик гуруҳларини ҳар бирини батафсил кўриб чиқайлик.

Сўнгги йиллардаги ҳуқуқий, илмий адабиётларда, биринчи бандда айтиб ўтилганидек, ҳуқуқий ҳимоя ва ижтимоий ҳимоя тушунчаси айрим муаллифлар томонидан ҳам ҳуқуқнинг умумий назарияси доирасида, ҳам соҳавий ҳуқуқ фанлари вакиллари томонидан ўрганилган. Шу билан бирга, ушбу атамаларнинг моҳияти ва мазмунига ягона ёндашув ҳали ишлаб чиқилмаган. Бунинг сабаби шундаки, «ҳуқуқий ҳимоя», «ҳуқуқий хавфсизлик» тушунчалари ёки «ижтимоий ва ҳуқуқий ҳимоя», «ижтимоий ва ҳуқуқий ҳимоя» тушунчаларининг таърифини шакллантиришга кўплаб уринишлар бўлиб, улар таҳлил қилинган ҳолда, ички ишлар органлари ходимларининг ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимояси белгиларини аниқлаш ва шу асосда ички ишлар органлари ходимларини ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини такомиллаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш мумкин.

Шу муносабат билан ички ишлар органлари ходимларининг ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимояси тушунчаларини кўриб чиқишдан олдин шахснинг ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимояси терминлари нимани англатишини аниқлаб олишимиз зарур, чунки шахснинг ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимояси, ички ишлар органлари ходимларининг ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимояси ўртасида умумий, махсус ва бирлик ўртасида диалектик боғлиқлик мавжуд бўлиб, ҳар қандай тушунчани очиб беришга услубий ёндашувнинг асоси хусусийни умумий орқали кўрсатиб беришдир.

Шуни ҳисобга олган ҳолда, ҳуқуқий ҳимоя, ижтимоий ҳимоя тоифаларига киритилган мазмунга қисқача тўхталиб ўтиш керак, чунки деярли ҳар қандай билим соҳасида аниқ бир масалани ўрганиш, биринчи навбатда, шу билан ишланадиган тушунчавий аппаратни аниқлашни талаб қилади.

Меъёрий ҳужжатларда хизмат ваколатларининг аниқ белгиланиши ва мустаҳкамланиши биз учун нафақат ички ишлар органлари ходимларига юклатилган

вазифалар ижросини таъминловчи кафолатлар, балки уларнинг ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимоясини таъминловчи муҳим кафолатлар сифатида ҳам кўриб чиқилади.

Хусусан, 2016 йил 16 сентябрдаги «Ички ишлар органлари тўғрисида»ги Қонунда ички ишлар органларининг мажбуриятлари ва ҳуқуқларининг тўлиқ рўйхатини тақдим этади, бу ички ишлар органлари ходимларининг ҳам, фуқароларнинг ҳам билимларида намоён бўладиган таъсирни кафолатлайди ва ички ишлар органлари ходимининг хулқ-атворидан ҳаракатсизлик ёки мансаб ваколатларини суистеъмол қилишдан четлаштиришга ёрдам берадиган турли вазиятларда зарур ва мумкин бўлган хатти-ҳаракатларнинг мазмунини билдиради.

Ички ишлар органлари ходимлари томонидан ўз ваколатларини амалга оширишда тўсиқлар юзага келганда ёки улар бажарилганидан кейин ваколатлар ҳақида баҳс юриталаётганида, бундай ҳаракатлар қонунийлигининг ягона мезони норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда мустаҳкамланган ваколатдир. Ушбу компетенцияни нафақат ички ишлар органлари ходимлари фаолиятини ҳуқуқий ҳимоя қилиш кафолати, балки муайян вазиятларда ички ишлар ходимларининг фуқароларга нисбатан тўғри ва мумкин бўлган хулқ-атвори қонуний равишда белгилаб қўйилганлиги маъносида фуқароларни ҳуқуқий ҳимоя қилиш кафолати сифатида ҳам кўриш мумкин, бу уларга бундай ҳаракатларнинг қонунийлигини аниқлаш имкониятини беради.

Муайян меҳнат ваколатлари ҳам қонунларда, ҳам қонун ҳужжатларида, идоравий норматив ҳужжатларда белгиланади. Турли хил расмий ваколатларнинг мавжудлиги оқланади, чунки бу фарқ ходимларнинг турли хизматлар ва турли хил расмий функцияларни бажариши билан боғлиқ. Масалан, жамоат тартибини сақлаш хизмати ва тезкор-қидирув фаолияти ходимларининг хизмат вазифалари ҳар хил, чунки улар бажарадиган хизмат вазифалари бир-биридан фарқ қилади.

Ички ишлар органларининг барча ходимлари, мансаб ваколатидан қатъи назар, умумий функцияларни ҳам бажарадилар, улар лавозимидан, жойлашувидан ва вақтдан қатъий назар, фуқароларга шу жумладан, жиноятлар, маъмурий ҳуқуқбузарликлар ва бахтсиз ҳодисалар қурбонлари, шунингдек, уларнинг ҳаёти учун хавfli бўлган ночор ҳолатда бўлганларга биринчи (тиббий) ёрдам кўрсатишга мажбурдирлар. Бундан ташқари, фуқаролар ички ишлар органи ходимига шахсий ёки жамоат хавфсизлигига таҳдид солувчи ҳодисалар тўғрисида ариза билан мурожаат қилган ёки бундай ҳодисалар бевосита ички ишлар органи ходими томонидан аниқланган тақдирда, ҳуқуқбузарликнинг олдини олиш ва унга чек қўйиш, уни содир этганликда гумон қилинган шахсларни ушлаш, воқеа жойини кўриқлаш ва бу ҳақда энг яқин ички ишлар органига хабар бериши, ундан ташқари одамларни қутқариш чораларини кўриши шарт. Санаб ўтилган функцияларни бажариш учун ИИО ходими ўзининг хизмат вазифалари доирасидан қатъи назар, Ўзбекистон Республикаси «Ички ишлар органлари тўғрисида» Қонунида назарда тутилган барча ҳуқуқларидан фойдаланиш ҳуқуқига эга. Шундай қилиб, барча ИИО ходимлари умумий ва махсус мажбурият ва ҳуқуқларга эга деган хулосага келиш мумкин.

Ички ишлар органлари ходимларининг, шунингдек, фуқароларнинг айрим ҳуқуқ ва мажбуриятларини амалга ошириш “ташаббус” тартибида амалга оширилади. Бунда ҳуқуқий нормалар ички ишлар органлари ходимларига муайян ҳуқуқ, эркинлик ва

бурчларни амалга ошириш тартибини мустақил ташкил этиш ва белгилаш ҳуқуқини беради. Кўпгина сиёсий, шахсий ва бошқа ҳуқуқ ва эркинликларни амалга ошириш шу тарзда ташкил этилади.

Инсон ва фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликларини давлат томонидан ҳимоя қилиш тизимига таркибий ва мантиқий ёндашувни акс эттирувчи ушбу нуқтаи назар, бизнингча, қуйидаги тушунтиришларни талаб қилади:

– биринчидан, давлат томонидан ҳимоя қилиш тизими ваколатига шахс ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишни ўз ичига олган давлат органлари рўйхатини белгилаш билан чекланиб қолиши мумкин эмас, бу ҳаётий, фаол ҳодисадир, шунинг учун у ўз ичига тегишли фаолият (кейинги ўринларда шахс ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишга ваколатли давлат органларининг рўйхатини очиш, уларнинг фаолияти ҳам кўриб чиқилади);

– иккинчидан, бу фаолият давлат томонидан белгиланган, иқтисодий, ижтимоий, ҳуқуқий характердаги аниқ чора-тадбирларни назарда тутувчи ҳуқуқий нормаларга асосланади

– учинчидан, чора-тадбирларни амалга ошириш қонун билан белгиланган тартиблар (қонун ижодкорлиги, ҳуқуқни қўллаш, назорат қилиш) билан боғлиқ.

Амалиёт шуни кўрсатадики, ички ишлар органлари биринчилардан бўлиб турли хил ижтимоий ҳодиса ва жараёнларнинг ҳам ижобий, ҳам салбий таъсирини бошдан кечирмоқда, жумладан, аҳолининг мутлақ кўпчилигининг турмуш даражасининг кескин пасайиши, алоҳида гуруҳларнинг ўта тез бойиб бориши, жиноятчиликнинг кескин ўсиши, давлат аппаратининг коррупцияси, умумий ҳуқуқий нигилизм, давлат органларининг ўз вазифаларини тўғри бажара олиш қобилиятига фуқароларнинг ишончсизлиги, аҳолининг кўп қисми ижтимоий ва ҳуқуқий томонидан ҳимояланмаганлиги шулар жумласидандир.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва ҳуқуқий адабиётларнинг юқоридаги таҳлил асосида ички ишлар органлари ходимларини давлат томонидан ҳимоя қилишнинг қуйидаги белгиларини ажратиш мумкин:

1. Ҳимоя аниқ чора-тадбирлар мажмуидан иборат (ҳуқуқий, иқтисодий, ижтимоий, ташкилий ва бошқалар).

2. Чора-тадбирлар давлат ҳокимияти органлари томонидан белгиланади (аниқланади) ва муайян тартиб-қоидаларга (сиёсий, ҳуқуқий) мувофиқ амалга оширилади.

3. Белгиланаётган ва кўрилаётган чора-тадбирларнинг мақсади ички ишлар органлари ходимларининг маънавий, моддий ва жисмоний фаровонлигини таъминлаш, шунингдек, уларга юклатилган хизмат вазифаларини ва ҳуқуқларини самарали бажаришлари ва ўз вазифаларини бажаришлари учун тегишли шарт-шароитларни яратишдан иборат.

4. Давлат томонидан белгиланган ва қўлланиладиган айрим чора-тадбирларнинг таъсири нафақат ички ишлар органлари ходимларига, балки уларнинг оила аъзоларига, баъзан эса бошқа шахсларга ҳам татбиқ этилади².

² Қаранг: Шубина И.И. Организационное обеспечение правовой защиты сотрудников органов внутренних дел. Диссертация канд., юрид., наук. М., 1999 г. с. 64.

Ю.П.Соловей «Россия Федерациясида милиция фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш» номли монографиясида ҳуқуқий хавфсизликни (милиция ходимларига нисбатан) «милицияда юзага келадиган тўсиқлар ва хавфларга қарамай, ишончли ва фаол ҳаракат қилиш учун ҳуқуқий имкониятларнинг мавжудлиги» деб таърифлайди. Милициянинг бундай режимда ишлаши тегишли ҳуқуқий воситалар, механизмлар, тахминлар ва тартиблар бўлган уни ҳуқуқий ҳимоя қилиш кафолатлари тизими билан таъминланади»³.

Ушбу таърифда ҳуқуқий хавфсизлик деганда давлат эмас, балки қонун чиқарувчи органлар тизими тушунилади – бу ҳимоя субъекти фаолиятининг натижасидир, шунинг учун ҳуқуқий ҳимоянинг ўзи ҳуқуқий нормаларни шакллантириш ва умумий фаолият билан чекланади, шу жумладан, ҳуқуқий тартибга солишнинг бошқа босқичлари: ҳуқуқ ва мажбуриятларнинг аниқ субъектлари учун юридик фактлар асосида вужудга келиш босқичи - ҳуқуқий муносабатлар, ҳуқуқ ва мажбуриятларни амалга ошириш босқичи.

Р.В.Концелидзенинг таъкидлашича, ҳуқуқий ҳимоя мазмуни ваколатли органлар ва мансабдор шахслар фаолиятининг ҳуқуқий шаклини, шунингдек, ушбу фаолиятдан кейин юзага келган натижаларни ўз ичига олади. Бу натижалар ҳам қонун чиқарувчи томонидан қабул қилинган ҳуқуқий ҳимоянинг кафолатларини⁴ ўз ичига олган ҳуқуқий нормалар (мавҳум ҳуқуқий ҳимоя), ҳам бундай нормаларнинг амалиётда бевосита қўлланилиши ва улар бўйича қонунни қўллаш актининг қабул қилиниши (конкрет, реал ҳимоя) бўлиши мумкин. Худди шу натижалар (қонун ижодкорлиги органи томонидан қабул қилинган ҳуқуқ нормалари ёки ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар томонидан муайян ҳолларда қабул қилинган қарорлар) ҳимоя объектининг кафолат ҳолатини таъминловчи ҳуқуқий хавфсизлик мазмунини ташкил этади. Демак, ҳуқуқий ҳимоя, шунингдек, давлат ҳимояси белгиларидан бири сифатида ваколатли субъектнинг ҳуқуқ ижодкорлиги ва ҳуқуқни қўллаш фаолияти ҳисобланади.

Ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимоя ўртасидаги муносабатлар масаласини ҳал қилишнинг батафсил асосини ушбу муаллифнинг С.Ф.Зыбин билан биргаликда ёзган бошқа асарида топиш мумкин.² Бунда қуйидаги қарама-қаршилик эътиборни тортади: бир томондан, ижтимоий ҳимоя ҳуқуқий ҳимояга нисбатан умумий тушунча сифатида қаралса, иккинчи томондан, ижтимоий ва ҳуқуқий ҳимоя ҳуқуқий тартибга солишнинг мустақил субъектларига эга эканлиги асосланади. Биз фақат ижтимоий ёки фақат ҳуқуқий ҳимоя ҳақида гапирганда, биз фақат ҳуқуқий тартибга солишнинг турли субъектлари ва ҳуқуқий муносабатлар объектларини назарда тутамиз. Айнан мавҳумлик натижасида бу ҳодисаларни бир-биридан ажратиб турадиган нарса шундан иборат. Одатда, ижтимоий ҳимоя деганда ижтимоий-иқтисодий, ижтимоий-маданий ва

³ Қаранг: Соловей Ю.П. Правовое регулирование деятельности милиции в Российской Федерации. Омск, 1993, с. 309.

⁴ Қаранг: Концелидзе Р.У. Правовая и социальная защита сотрудников милиции. дисс., канд., юрид., наук М., 1993, с. 65.

шахсий мулкый ҳуқуқий муносабатларни, ҳуқуқий-сиёсий ва шахсий номулкый ҳуқуқий муносабатларни тартибга солиш тушунилади.

Ижтимоий ва ҳуқуқий ҳимоя тушунчалари ўртасида умумий муносабатлар мавжудлигининг белгилари берилмаган.

Шу билан бирга, С.Ф.Зыбиннинг фикрларига қўшилиб бўлмайди. Биринчидан, А.В.Стремоухов ижтимоий ва ҳуқуқий ҳимоя ўртасида узвий боғлиқлик мавжудлигини айтиб ўтди: “Ижтимоий ҳимоя ўзига хос ҳодиса сифатида ҳуқуқий ҳимояни ўз ичига олади”.

Иккинчидан, ижтимоий ҳимоя ҳуқуқий фаолият сифатида ҳуқуқий муносабатларга асосланади ва шунинг учун у ҳуқуқий воситалар орқали амалга оширилади. Учинчидан, барча ижтимоий ҳимоя шакллари қонунийдир. Биринчи фикрни рад этиб, иккинчи ва учинчи фикрларнинг ҳақиқийлигини тан олиш керак.

Шунинг учун, бизнинг фикримизча, ижтимоий ва ҳуқуқий ҳимоя тушунчалари ўртасидаги муносабатларга иккинчи ёндашув кўпроқ маъқулдир. Ушбу ёндашувга кўра, ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимоя жамиятдаги иккита мустақил ҳимоя тури бўлиб, уларнинг ҳар бири ўз мустақил объектига эга. Ушбу ёндашув ижтимоий ҳимояни биринчи навбатда фуқароларнинг мулкый соҳасини ҳимоя қилишга қаратилган деб ҳисоблайдиган муаллифларнинг нуқтаи назарига мос келади. (М.В. Кибакин, В.И. Кравченко, А.А. Магомедов, С.Д. Порошук).

Бироқ, ижтимоий ва ҳуқуқий ҳимоя тушунчалари ўртасидаги муносабатлар муаммосини ҳал қилишда учинчи ёндашув мавжуд. Уни Р.В. Копцелидзе маъқуллайди. Муаллиф ижтимоий ҳимояни ҳуқуқий ҳимоя соҳаларидан бири деб ҳисоблайди.

У шундай ёзади: «Фуқароларнинг ижтимоий ҳуқуқларини кафолатлаш деганда биз ижтимоий ҳуқуқларни амалга ошириш ва ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий кафолатларини яратишни, яъни фуқароларни ижтимоий ҳимоя қилишни тушунамиз. Фуқароларни ижтимоий ҳимоя қилиш ижтимоий ҳуқуқларни ҳуқуқий нормаларда мустаҳкамлаб қўйиш йўли билан амалга оширилади, улар айна пайтда ҳуқуқий ҳимоя кафолати ҳисобланади.

Шундай қилиб, ички ишлар органлари ходимларини давлат томонидан ҳимоя қилиш давлатнинг ички ишлар органлари ходимларининг ўз хизмат вазифаларини самарали бажариши учун қулай шарт-шароитларни яратишга қаратилган ҳуқуқий, иқтисодий, ташкилий характердаги чора-тадбирларни бузилган ҳуқуқларни тиклаш ва уларнинг бузилиши хавфини бартараф этиш, шахсий хавфсизликни таъминлаш, ички ишлар органларида хизмат қилиш билан боғлиқ чекловларнинг ўрнини қоплаш, улар ва уларнинг оилалари учун муносиб турмуш даражасини таъминлаш шакллантирилиши мумкин. “Инсон ва фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликларини давлат томонидан ҳимоя қилиш” тушунчасини “Ички ишлар органлари ходимларининг давлат ҳимояси” тушунчаси билан ўзаро боғлаш иккинчисининг мазмуни янада бой эканлигини кўрсатадики, давлат хизматчиларини, шу жумладан ички ишлар органлари ходимларини давлат томонидан алоҳида ҳимоя қилишни амалга ошириш бу юқоридаги таклифни яна бир бор тасдиқлайди.

Сўнгги йилларда Ўзбекистон қонунчилигининг ривожланиши инсон ва фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш кўламини кенгайтириш

тенденциясини акс эттиради. Фуқароларнинг субъектив ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишнинг суд шаклининг афзалликлари кўзга ташланади. Суд жараёни фуқаролар ва жамиятнинг ҳар қандай қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишни таъминловчи энг тартибга солинадиган ва мукамал ҳисобланади.

Шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишнинг суд ва маъмурий шакллари афзалликлари ва камчиликларини таққослаш қўйидагиларни қайд этиш имконини беради. Низони маъмурий тартибда кўриб чиқиш баъзи ҳолларда қуйи орган томонидан йўл қўйилган хатони тузатиш учун дарҳол ёки қисқароқ муддатда (ёки шахс манфаатларини қасдан бузиш) ҳуқуқни тезроқ ҳимоя қилишга олиб келиши мумкин.

Умумий юрисдикция судлари давлат хизматида тиклаш, пул мукофотлари, турли компенсациялар тўлаш тўғрисидаги низоларни, агар уларни кўриб чиқишнинг бошқача тартиби назарда тутилмаган бўлса, давлат хизматчиларига нисбатан қўлланилган интизомий жазоларга шикоят қилиш тўғрисидаги низоларни, меҳнат муносабатларидан келиб чиқадиган юридик аҳамиятга эга бўлган фактларни аниқлаш (масалан, иш стажи тўғрисида), битимларни ҳақиқий эмас деб топиш (масалан, давлат хизматчилари томонидан давлат хизматида давлат билан боғлиқ тақиқлар ёки чекловларга қарамай тузилган), шаъни ва кадр-қимматини ҳимоя қилиш (масалан, расмий белгиларда мавжуд бўлган ҳақиқатга мос келмайдиган маълумотларни тан олиш тўғрисида), этказилган зарарни қоплаш ва бошқа низоларни кўради. Жиноий-ҳуқуқий ҳимоя фақат суд орқали амалга оширилади.

Бироқ, баъзи салбий жиҳатларга эътибор қаратиш лозим: кўпинча юқори турувчи орган инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликларини эмас, балки тизим манфаатларини, гарчи у ушбу тизимга тегишли бўлса ҳам ҳимоя қилишдан манфаатдор бўлган «форма шаънини ҳимоя қилиш» фактлари мавжуд. Бундай ҳолларда суд шаклининг шубҳасиз афзалликлари мавжуд, чунки судья фақат қонун талабларига бўйсунган ҳолда холис ҳаракат қилади (ёки ҳаракат қилишга мажбурдир). Шунинг учун, айрим ҳолларда, низоларни суд тартибида ҳал этиш мақсадга мувофиқдир.

Ходимнинг ички ишлар органларида хизмат қилиш даврида унинг шахсий ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш қўйидагиларни ўз ичига олади: ходимларнинг шикоят ва ариза бериш ҳуқуқи; интизомий жазо чоралари устидан шикоят қилиш, ходимларнинг касаба уюшмалари (бирлашмалар) тузиш ҳуқуқи, мансабдор шахсларнинг ходимларнинг ҳуқуқларини бузувчи ноқонуний хатти-ҳаракатлари устидан суд тартибида шикоят қилиш, ички ишлар органларига, махсус унвонга ва хизматга қайта тиклаш; ходимга етказилган зарарнинг ўрнини қоплаш, ички ишлар органи ходимининг ишдан бўшатишда суд томонидан ҳимояланиш ҳуқуқи, вакиллик ва ижро этувчи ҳокимият органлари, шунингдек жамоат ташкилотлари, органлар ва бўлимлар раҳбарлари томонидан ички ишлар органларида хизмат қилишнинг қонунийлигини назорат қилиш, ходимларнинг шахсий масалалари, хатлар, шикоятлар ва аризаларни қонуний кўриб чиқиш.

Ички ишлар органлари мутахассислари эътирофига лойиқ бўлган ушбу йўналишдаги ишларни ташкил этишда ҳам ҳарбий хизматчилар ва ходимларни ижтимоий

рағбатлантиришга эътибор қаратилди⁵. Яъни, ҳар ойлик иш якуни бўйича ҳудудида оғир ва ўта оғир жиноятларга бевосита чек қўйганлиги, уларни аниқлаганлиги ёки фош этганлиги, шунингдек, тергов ва суддан яширинган шахсларни ушлаганлиги учун ҳарбий хизматчи ва ходимларга лавозим маошининг 50 фоизигача бўлган миқдорда бир марталик пул мукофоти бериш тартиби ўрнатилди⁶.

Ўйлашимизча, ушбу рағбатлантиришлар, олимлар таъкидлаганидек⁷, ички ишлар органларининг ижтимоий ҳимоясини янада жадаллаштиради. Айниқса, эндиликда жамоат хавфсизлигини таъминлаш соҳасида асосан масъул бўлган ички ишлар органлари олдида турган вазифалар, хизмат жараёнидаги муаммолар тизимда ижтимоий ҳимоя чораларини давр ислоҳотлари нуқтаи назаридан қайта кўриб чиқиш ва тегишли қарорлар лойиҳаларини ишлаб чиқиш орқали ҳал этишни талаб қилмоқда. Бу борада, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 29 ноябрдаги “Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-27-сон Фармони⁸ қабул қилиниши ҳарбий хизматчи ва ходимлар ижтимоий ҳимояси янада юқори босқичга олиб чиқишга, янгидан-янги механизмларни назарда тутадиган Ҳукумат қарорларини қабул қилишга хизмат қилади.

Чунки, ҳақиқатан ҳам, ички ишлар органлари ижтимоий ҳимояси долзарб мавзу. Анъанавий ҳолда мамлакат аҳолисини ижтимоий ҳимоялаш тизимига киради ва ўз ўрнида ижтимоий таъминлаш предметига айланади. Лекин негадир юриспруденциянинг “Ижтимоий таъминот ҳуқуқи” соҳасидаги ўқув адабиётларида ички ишлар органларининг ижтимоий ҳимояси бўйича мавзуй режалар, алоҳида тамойиллар ажратиб кўрсатилмайди ва ўрганилмайди. Бу ҳол замонавий юридик фан соҳасига оид муаммолар хусусида яна бир бор фикр-мулоҳазалар юритишга туртки бўлади.

Зеро, давлат ижтимоий сиёсатининг раҳбарий ғояларию, умумҳуқуқий тамойиллари (масалан, ижтимоий таъминот бўйича қонунийликка амал қилиш, камситишга йўл қўймаслик, инсонпарварлик, демократизм) ички ишлар органларига ҳам сўзсиз тегишли. Фақатгина, ижтимоий таъминотга оид қонунчиликда ички ишлар органлари

⁵ Бобожонов П.Р. Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш – ички ишлар органлари фаолиятини ташкил этишнинг бош мезони. – Т.: Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий-техник институти ахборотномаси, 2018 йил, Махсус сон. – Б. 23; Ташматов Б.Х. Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси – Конституция ва демократик ҳуқуқий давлатимиз таянчи. – Т.: Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий-техник институти ахборотномаси, 2018 йил махсус сон. – Б. 3; Ганиев Ш.А. Жамоат хавфсизлигини таъминлашнинг инновацион моделлари – инсон ҳуқуқларини ишончли ҳимоя қилишнинг гарови. – Т.: Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий-техник институти ахборотномаси, 2018 йил, Махсус сон. – Б.106.

⁶ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 28 августдаги «Тошкент шаҳрининг жамоат тартибини таъминлаш кучлари таркибида хизматни ўтаётган ходимлар ва ҳарбий хизматчилар фаолиятини баҳолаш ва уларга бир марталик пул мукофоти тўлаш мезонларини белгилаш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида»ги 697-сон қарори. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси // www.lex.uz.

⁷ Хакназаров Х.Д. Ҳарбий хизматчилар кундалик ҳаётида конституция ва қонунларни ўрганишнинг аҳамияти. - Т.: Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий-техник институти ахборотномаси, 2020 йил, 4-сон. - Б.85; Антипьева Н.В. Единство и дифференциация в праве социального обеспечения. Монография. Издательство “Проспект”, 2016 г. – С.186.

⁸ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси // www.lex.uz

баъзан “махсус контингент”, “алоҳида имтиёзга эга бўлган шахслар” сингари тушунчалар остида талқин қилинади ҳамда таъминот ва имтиёзларнинг у ёки бу туридан фойдаланиб келишади.

Таъкидлаш жоизки, миллий қонунчилигимизда ҳам ички ишлар органлари ижтимоий таъминоти бўйича кафолат, имтиёзлар, компенсация ва уларни қўллаш бўйича принципаал қоидалар акс этган. Қонунчиликка биноан⁹ барча ички ишлар органлари Ўзбекистон Республикасининг давлат бюджети маблағлари ҳисобидан озиқ-овқат, пул, кийим-кечак, уй-жой таъминоти билан таъминланади, қонунчиликда белгиланган пенсия ва тиббий таъминот ҳамда бошқа ижтимоий кафолат ва имтиёзлардан бирдек фойдаланади.

Декларатив норма принципаал характерда бўлиб, ички ишлар органлари ижтимоий таъминотининг умумийлигини ифодалайди. Аммо, унинг ҳар бир банди бўйича ижтимоий кафолатларни таҳлил қилганимизда ижтимоий-ҳуқуқий ҳимоянинг махсус тамойилларига дуч келамиз.

References:

1. Зубов И.Н, Сергун П.П. Государственная служба в органах внутренних дел Российской Федерации: теория и практика. М., 1999 г., с. 79.; Научные основы организационно-правовой работы с кадрами ОВД. СПб., 1994, с. 50
2. Шубина И.И. Организационное обеспечение правовой защиты сотрудников органов внутренних дел. Диссертация канд., юрид., наук. М., 1999 г. с. 64.
3. Соловей Ю.П. Правовое регулирование деятельности милиции в Российской Федерации. Омск, 1993, с. 309.
4. Концелидзе Р.У. Правовая и социальная защита сотрудников милиции. дисс., канд., юрид., наук М., 1993, с. 65.
5. Бобожонов П.Р. Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш – ички ишлар органлари фаолиятини ташкил этишнинг бош мезони. . – Т.: Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий-техник институти ахборотномаси, 2018 йил, Махсус сон. – Б. 23; Ташматов Б.Х. Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси – Конституция ва демократик ҳуқуқий давлатимиз таянчи. – Т.: Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий-техник институти ахборотномаси, 2018 йил махсус сон. – Б. 3; Ганиев Ш.А. Жамоат хавфсизлигини таъминлашнинг инновацион моделлари – инсон ҳуқуқларини ишончли ҳимоя қилишнинг гарови. – Т.: Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий-техник институти ахборотномаси, 2018 йил, Махсус сон. – Б.106.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 28 августдаги «Тошкент шаҳрининг жамоат тартибини таъминлаш кучлари таркибида хизматни ўтаётган ходимлар ва ҳарбий хизматчилар фаолиятини баҳолаш ва уларга бир марталик пул мукофоти тўлаш мезонларини белгилаш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида»ги 697-сон қарори. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси // www.lex.uz.

⁹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 12 сентябрдаги “Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг ҳарбий хизматни ўташ тартиби тўғрисидаги низомни тақдирлаш ҳақида”ги ПҚ-4447-сон қарори. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси // www.lex.uz.

7. Хакназаров Х.Д. Ҳарбий хизматчилар кундалик ҳаётида конституция ва қонунларни ўрганишнинг аҳамияти. - Т.: Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий-техник институти ахборотномаси, 2020 йил, 4-сон. - Б.85; Антипьева Н.В. Единство и дифференциация в праве социального обеспечения. Монография. Издательство "Проспект", 2016 г. – С.186.

8. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси // www.lex.uz

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 12 сентябрдаги "Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг ҳарбий хизматни ўташ тартиби тўғрисидаги низомни тақдирлаш ҳақида"ги ПҚ-4447-сон қарори. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси // www.lex.uz